

Міністерство освіти і науки України

НАЦІОНАЛЬНИЙ ЕКОЛОГО-НАТУРАЛІСТИЧНИЙ ЦЕНТР УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ

04074. Київ, Вишгородська, 19

Тел. 430-02-60, 430-43-90

e-mail: nenc@nenc.gov.ua

« _____ » _____ 2015 р. № _____
На № _____ від _____

Методичні рекомендації щодо національно-патріотичного виховання у позашкільних навчальних закладах еколого-натуралістичного напрямку

Біологічний профіль

Широкі можливості для патріотичного виховання надає зміст програм гуртків біологічного профілю: генетиків, біохіміків, ботаніків, зоологів, фізіологів людини, фізіологів рослин тощо.

Найбільш дієвим засобом патріотичного виховання у гуртках біологічного профілю є ознайомлення вихованців з науковими досягненнями українських вчених.

Життя і діяльність видатних вчених були і залишаються яскравим прикладом для формування у молоді національно-патріотичних почуттів. Вивчення і використання в патріотичному вихованні біографій вчених із світовим ім'ям В.І Вернадського, С.Г.Навашина, М.Г.Холодного, Д.К. Заболотного, О.В.Палладіна, М.М. Гришка ознайомлення з їхнім життєвим і творчим шляхом, демонстрація їхнього наукового подвигу як прикладу служіння Батьківщині, самовідданості науці, важливості наполегливості, принциповості.

Білай Віра Йосипівна – український ботанік-міколог, член-кореспондент АН УРСР, заслужений діяч науки УРСР, член делегації УРСР на XI і XII сесіях Генеральної асамблеї ООН у Нью-Йорку. Відзначена Державною премією УРСР, премією ім. Д.К. Заболотного АН УРСР. Основний напрям наукової діяльності - дослідження в галузі систематики і фізіології мікроміцетів, мікротоксикології. Разом з М.Підоплічком створила і запровадила у практику антибіотик мікроцид.

Глеба Юрій Юрійович – український біолог, фізіолог рослин, генетик, академік НАН України. Першопроходець у галузі віддаленої гібридизації та клітинної культури рослин. Отримав пріоритетні результати в таких напрямках клітинної біології та генетичної інженерії рослин: створення асиметричних гібридів та цитологічних гібридів, отримання та аналіз рекомбінантних форм з новими наборами генів цитоплазми, гібридизація філогенетично віддалених видів рослин, вивчення експресії генетичного матеріалу в гібридах тощо. Результати його досліджень були опубліковані у понад 200 наукових статтях, книгах та близько 30 патентах. Обраний до Всесвітньої Академії наук та мистецтва (Рим), Європейської Академії (Лондон), Німецької академії натуралістів «Леопольдіна». Має численні міжнародні та національні нагороди та премії.

Делоне Лев Миколайович – український генетик і цитолог. Вперше в Україні (1928) здійснив штучний мутагенез у рослин за допомогою рентгенівських променів – одержав велику кількість генних та хромосомних мутацій у ячменю і виявив серед них спельтоїдні та стерильні форми.

Добжанський Теодосій (Феодосій) Григорович – американський біолог, генетик, зоолог, ентомолог, еволюціоніст українського походження. Навчався в Шостій київській гімназії. У 1918 — 1924рр. працював в Україні, 1924 — 1927рр. у Ленінграді, з 1927р. у США. Наукові праці мали великий вплив на розвиток генетики та теорії еволюції. Член

Лондонського королівського товариства, Німецької академії природодослідників, Шведської академії наук.

Ремесло Василь Миколайович – український вчений в галузі селекції та насінництва пшениці. Академік АН СРСР і ВАСГНІЛ. Великою заслугою вченого є розробка та впровадження в селекційну практику методу отримання високоврожайних сортів озимої пшениці з підвищеною стійкістю до екстремальних умов. Шедевром світової селекції є сорт «Миронівська-808», а загалом ним створено 20 сортів озимої пшениці.

Моргун Володимир Васильович – український вчений у галузі генетики і селекції рослин, експериментального мутагенезу, біотехнології, фізіологічної генетики. Розвинув теорію індукованої мінливості та обґрунтував новий напрям генетичного поліпшення рослин – мутаційну селекцію. Виконав унікальні дослідження, пов'язані з генетичною загрозою, що виникла внаслідок аварії на Чорнобильській АЕС.

Вернадський Володимир Іванович – український філософ, природознавець, засновник геохімії, біогеохімії та радіогеології, автор концепції космізму. Один із засновників Української Академії наук, її перший президент. Засновник наукової бібліотеки в Києві (нині названої його ім'ям). Володимир Вернадський належав до патріотів України, що передбачали щасливе майбутнє свого народу, який обов'язково посяде гідне місце і в Європі, і в світі. Перед смертю вчений передав до Академії наук України свої спогади, в яких зазначав: «Я вірю у велике майбуття і України, й Української академії наук».

Олександр Володимирович Палладін – український біохімік, засновник української школи біохіміків. Президент Академії наук Української РСР (1946–1962), академік АН УРСР і АН СРСР. Засновник низки актуальних наукових напрямів, що стали основою сучасної біохімії і молекулярної біології, теоретичної і практичної медицини. Серед них: біохімія нервової діяльності (нейрохімія), м'язової діяльності, харчування, зокрема біохімія вітамінів, авітамінозних станів, порівняльна й еволюційна біохімія.

Шмальгаузен Іван Іванович – український біолог, всесвітньо відомий теоретик еволюційного вчення ХХ століття. Провів дослідження з еволюційної морфології, процесів росту організмів, порівняльної анатомії та ембріології, фенотипу і формоутворення, походженню наземних хребетних тварин. Автор класичних досліджень щодо шляхів еволюційного процесу. Один із фундаторів біокибернетики.

Холодний Микола Григорович – український ботанік, фізіолог, мікробіолог, еколог. Дійсний член АН УРСР. Заслужений діяч науки УРСР. Засновник вітчизняної школи фізіології рослин. Автор праць, присвячених різним питанням фізіології, анатомії та екології рослин, філософським проблемам природознавства, мікробіології та ґрунтознавства. Основоположник фітогормональної теорії тропізмів. Провів досліди методу штучної стимуляції розвитку рослин, який широко застосовують у сільськогосподарській практиці в усьому світі.

Коновалов В'ячеслав Сергійович – відомий в Україні та за її межами вчений у галузі генетики, доктор біологічних наук, професор. Ним уперше у світовій практиці сформовано наукові підходи до використання генетико-біохімічних принципів колормаркерної селекції у процесі виведення високопродуктивних порід домашніх тварин.

Професор Коновалов В.С. вивчає генетичні наслідки аварії на ЧАЕС, зокрема механізми пристосування великої рогатої худоби до радіаційно-хімічного забруднення. Ініціатор створення колекції організмів із патологіями розвитку, спричиненими впливом радіоактивного забруднення. На основі використання природоохоронної ідеології даної колекції були зняті наукові фільми: «Підземні води» (1990 р.); «Пока еще живем...» (1992р.). Сукупність документального змісту цих фільмів об'єктивно відображає реальну екологічну картину аналізованих територій України історичного періоду 60-90 рр. ХХ століття. Науково-документальний фільм «Пока еще живем...» відображає техногенно-екологічну ситуацію початкового періоду розвитку техногенної катастрофи.

Результати наукових досліджень вченого викладено у 150 наукових працях, опублікованих у вітчизняних та зарубіжних виданнях. Про наукову, педагогічну та громадську роботу В.С.Коновалова неодноразово йшлося на сторінках вітчизняних та зарубіжних видань Польщі, Австрії, Німеччини, Швейцарії, Південної Кореї, Японії.

Кришталь Олег Олександрович – український вчений у галузі біофізики, академік НАН України, один із найчастіше цитованих українських вчених у світі. Є співавтором наукового відкриття — явища вибіркової провідності мембрани нейронів. Олег Кришталь — нейрофізіолог, знаний у всьому світі. Він працював як запрошений професор в університеті Кюсю (Японія), Гарвардському університеті (США), Мадридському університеті (Іспанія) та інших. Крім науки, О. Кришталь захоплюється літературною діяльністю, є автором двох художніх творів. Президент «Українського наукового клубу».

Навашин Сергій Гаврилович – ботанік, цитолог та ембріолог рослин. Відкрив подвійне запліднення у покритонасінних рослин (1898). Це відкриття мало фундаментальне значення, воно пояснило триплоїдну природу ендосперму та змінило погляди на філогенез Квіткових. Заклав основи каріосистематики і морфології хромосом. У 1894 році був запрошений на кафедру систематики та морфології рослин Київського університету. Створив українську школу цитології та ембріології рослин. Брав участь у будівництві загальноосвітньої школи у районі Святошина під Києвом, багато часу проводив з дітьми, опікувався справами Київського товариства натуралістів.

Єльська Ганна Валентинівна - український вчений у галузі молекулярної біології та біосенсорики, дійсний член НАН України, Заслужений діяч науки і техніки України, лауреат Державної премії УРСР у галузі науки і техніки. Разом з професором Мацукою Г. Х. відкрито явище так званої «функціональної адаптації» тРНК до синтезу специфічних білків як один з важливих регуляторних факторів. В роботах групи професора Г. В. Єльської було вперше продемонстровано унікальну структурну та функціональну особливості апарату трансляції вищих еукаріот, що забезпечують компартменталізацію цього процесу в еукаріотичній клітині.

Експериментально-прикладний напрям діяльності академіка Г. В. Єльської — науково-технічні розробки та створення новітніх аналітичних систем (біо- та хемосенсорів) на основі різноманітних електрохімічних перетворювачів та біологічного матеріалу або біоміміків синтетичного походження. Найвагоміші результати отримано при розробці сенсорів для медичної діагностики, потреб біотехнології, харчової промисловості та охорони довкілля. Визнанням пріоритетності та важливості досягнень у галузі біосенсорної технології можна вважати тісну кооперацію з провідними науковцями Японії, Франції, Німеччини, Великої Британії та Італії.

Мосякін Сергій Леонідович – український ботанік, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент НАН України. Автор більше ста номенклатурно-таксономічних новацій (нових таксонів та номенклатурних комбінацій), оригінальних історико-біогеографічних концепцій та гіпотез, у тому числі міграційної концепції походження судинних рослин Антарктики. Розробив теоретичні узагальнення із питань філогенетичної систематики, флористики, історичної біогеографії. Автор понад 200 наукових праць, багато з яких цитуються у провідних світових наукових виданнях.

Мечников Ілля Ілліч – український біолог (мікробіолог, цитолог, ембріолог, імунолог, фізіолог і патолог). Лауреат Нобелівської премії в галузі фізіології та медицини (1908). Один з основоположників еволюційної ембріології, першовідкривач фагоцитозу, засновник наукової геронтології, автор фагоцитарної теорії імунітету, теорії фагоцители.

Ковалевський Олександр Онуфрійович – видатний біолог-еволюціоніст. Основні наукові роботи присвячені порівняльній ембріології та фізіології безхребетних тварин. Засновник (спільно з І. І. Мечниковим) філогенетичної теорії зародкових листків. Провів важливі дослідження в області порівняльної анатомії, фізіології та гістології безхребетних. Його роботи поклали початок експериментальній та еволюційній гістології.

Бец Володимир Олексійович – український анатом і гістолог, педагог, громадський діяч, професор Київського Університету. Основний напрям наукових досліджень: анатомія і гістологія центральної нервової системи. У 1874 році описав гігантські пірамідальні нейрони кори головного мозку, що згодом одержали назву «клітини Беца». Основоположник вчення про цитоархітектоніку головного мозку. Розробив оригінальну методику виготовлення анатомічних препаратів, зібрав понад 8000 препаратів. Відкрив хромафінну реакцію мозкової речовини надниркових залоз. Директор Анатомічного театру в Києві.

Костюк Платон Григорович – український фізіолог, нейрофізіолог, біофізик, академік НАН України, АМН України, Російської академії наук, директор Інституту фізіології імені Богомольця НАНУ, засновник Міжнародного центру молекулярної фізіології НАН, Герой України. Сфера досліджень: електрофізіологія нервових клітин, властивості клітинної мембрани й іонних каналів, роль кальцію у фізіології клітини. Створив вітчизняну наукову школу з молекулярної та клітинної фізіології.

Ситник Костянтин Меркурійович – український ботанік, фізіолог рослин, академік НАН України, Почесний директор Інституту ботаніки ім. М. Г. Холодного, голова Комісії НАН України з розробки наукової спадщини академіка В. І. Вернадського. Член Українського ботанічного товариства, почесний член Російського товариства фізіологів рослин.

Заболотний Данило Кирилович – український мікробіолог, епідеміолог, Президент ВУАН (1928–1929), засновник Інституту мікробіології та епідеміології в Києві. Автор понад 200 праць, присвячених вивченню трьох інфекційних хвороб — чуми, холери й сифілісу. Брав особисту участь в експедиціях з вивчення чуми в Індії та Аравії. В наступні роки керував експедиціями з вивчення спалахів чуми в Монголії, Китаї, Ірані, Аравії, Месопотамії, Поволжі, Туркестані, Шотландії, Маньчжурії. Заболотний слідом за Луї Пастером зробив значний внесок у вивчення біологічних властивостей мікроорганізмів, особливостей збудників різних захворювань, що і принесло йому світове визнання.

Гришко Микола Миколайович – український ботанік, дійсний член АН УРСР. Автор праць з генетики, селекції, акліматизації та інтродукції рослин, проблем статі вищих рослин. Після створення у 1931 році у місті Глухові Всесоюзного науково-дослідного інституту конопель М. М. Гришко очолив відділ генетики і селекції, де працював над виведенням нових сортів конопель, придатних для механізованого збирання. Виведений ним сорт конопель «ОСО-72» за виходом волокна перевищував всі культивовані в той час сорти. За ці роботи йому було без захисту дисертації присуджено науковий ступінь доктора сільськогосподарських наук.

Гершензон Сергій Михайлович – генетик, академік Національної академії наук України. Основні праці виконано у галузі популяційної та молекулярної генетики. Відкрив мутагенну дію ДНК на дрозофілу. Проте Нобелівську премію за це відкриття отримав Герман Меллер (США). Окрім хімічного мутагенезу, Гершензон виявив феномен «стрибаючих генів» і явище зворотної транскрипції. Набагато раніше за американця Хейнца Френкель-Конрата він зібрав з білків і нуклеїнових кислот живий вірус. Проте Стокгольм не помічав досягнень радянських учених.

До Нобелівського комітету надійшла заявка на аналогічне гершензонівському відкриття від американців Г. Теміна і Д. Балтімора, які й отримали у 1975 р. Нобелівську премію. Девід Балтімор у листі Сергію Гершензону щиро вибачився перед ним, оскільки не був знайомий з його більш ранніми роботами.

Черевченко Тетяна Михайлівна, доктор біологічних наук, професор, член-кореспондент Національної академії наук України, Заслужений діяч науки і техніки України, почесний директор Національного ботанічного саду ім. М.М. Гришка НАН України. Т. М. Черевченко — учасник численних експедицій у тропічні регіони Землі. Під її керівництвом та за безпосередньої участі створено одну з найбільших в Україні колекцій рослин флори тропіків і субтропіків, яка нині налічує понад 3500 видів. Про унікальність цієї колекції свідчить надання їй у 1999 р. статусу Національного надбання.

Фітодизайн, мікроклональне розмноження орхідних, створення лабораторії культури тканин *in vitro*, розробка модифікованого середовища для пророщування насіння орхідей, використання орхідних як модельних об'єктів для дослідження впливу мікрогравітації на ріст вищих рослин за умов невагомості — це далеко не повний перелік наукових проблем, які професор Черевченко успішно вирішувала.

Діяльність Т.М. Черевченко протягом 1990-х років -- найбільший науковий здобуток і найвищий громадянський подвиг. Лише завдяки її титанічним зусиллям та невичерпній енергії, почуттю великої відповідальності як громадянки і патріотки були збережені безцінні колекції, кадровий потенціал і територіальна цілісність Саду, започатковані нові напрями досліджень.

Плідна наукова, організаторська і громадська діяльність Т.М. Черевченко відзначена високими державними нагородами і нагородами зарубіжних країн.

У науковому доробку професора Т.М. Черевченко понад 320 публікацій, відомих широкому колу дослідників у галузі інтродукції рослин та багатьох розділів експериментальної біології.

Т. М. Черевченко неодноразово представляла ботанічну науку України на наукових форумах за кордоном. Уся діяльність професора Т. М. Черевченко в Національному ботанічному саду— це взірць самовідданого служіння справі, Саду, його розвитку й процвітанню.

Кордюм Віталій Арнольдович – український генетик, член-кореспондент Національної академії наук України. Автор інформаційної концепції еволюції. Розробляв нові наукові напрями: повітряна мікробіологія, мікробіологічні проблеми закритих екосистем, космічна біологія. Дослідив вплив екзогенної РНК на генетичну систему прокариот і їхню еволюцію. Результати цих досліджень були узагальнені в монографії «Біосфера і еволюція», в якій була запропонована інформаційна концепція еволюції. Основна ідея цієї концепції полягає в тому, що провідним фактором еволюції є горизонтальний перенос генів.

Радченко Володимир Григорович – український ентомолог, академік Національної академії наук України, фахівець з екологічної системології, директор Центру екомоніторингу та біорізноманіття мегаполісу НАН України.

Варто зауважити, що одним із завдань керівників гуртків біологічного профілю є максимальне використання потенціалу творчих здібностей та обдарувань вихованців. Інтелектуальні ігри, дискусії, диспути, прес-конференції, засідання «круглого столу», тематичні діалоги, ділові ігри та інші інтерактивні форми роботи емоційно збагатять заняття в гуртках біологічного профілю. Рекомендується широко використовувати документи, спогади, кіно- і фотоматеріали, звукозаписи, художні твори, які допоможуть створити на заняттях відповідну емоційну атмосферу, підсилять виховний вплив навчального матеріалу.

Екологічний профіль

Кожен позашкільний навчальний заклад має виховувати громадянина-патріота України, готового розбудувати країну на засадах сталого розвитку та раціонального природокористування.

Національно-патріотичне виховання під час навчання в гуртках екологічного профілю тісно пов'язано з пізнавальною діяльністю дітей, зміст і методи якої безпосередньо впливають на реалізацію виховних завдань. Рідна природа є потужним фактором виховання любові і поваги до своєї Батьківщини, могутнім засобом формування в дітей та молоді ціннісних ставлень, моральних якостей, насамперед національної свідомості. Патріот - це той, хто шанобливо ставиться до рідної землі, хто зберігає і примножує її природні багатства для нинішніх і майбутніх поколінь.

Реалізація завдань патріотичного виховання в процесі позашкільної екологічної освіти може відбуватися через:

- посилення українознавчої та народознавчої спрямованості навчального матеріалу;
- використання потенціалу краєзнавчого дослідження;
- формування у вихованців почуття поваги до вітчизняних діячів науки, до наукових розробок та досягнень України в галузі екології та у природоохоронній справі.

Провідною ідеєю програми «Юні охоронці природи» є ознайомлення вихованців з природними ресурсами України, з територіями та об'єктами природно-заповідного фонду України, виявлення пам'яток природи, їх опис та організація охорони. Це має сприяти усвідомленню молоддю необхідності розбудови національної екологічної мережі та входження України до Європейської екомережі.

Збереження біотичного та ландшафтного різноманіття України є одним із пріоритетних напрямів природоохоронної діяльності. З цією метою Національний еколого-натуралістичний центр учнівської молоді МОН України спільно з Національним природним парком «Голосіївський» за підтримки Департаменту заповідної справи Міністерства екології та природних ресурсів України проводять Всеукраїнський конкурс школярів і учнівської молоді „Вчимося заповідувати”. Його учасниками є дитячі та молодіжні колективи всіх регіонів України. Цікаві і змістовні пропозиції та наукові обґрунтування від навчальних закладів з 11 областей щодо створення об'єктів природно-заповідного фонду України отримали високу

оцінку Міністерства екології та природних ресурсів України та були надіслані для подальшої роботи в Департаменти екології та природних ресурсів відповідних областей. Таким чином, завдяки наполегливій пошуковій діяльності та дослідженням дітей і педагогів з'являються нові природно-заповідні території та об'єкти в державі Україна.

Ураховуючи актуальність завдання з подальшого розвитку національної екологічної мережі та з метою втілення Конвенції збереження біологічного різноманіття в Україні та Указу Президента України № 838/2005 від 23.05.2005 р. „Про заходи щодо подальшого розвитку природно-заповідної справи в Україні” у 2014 році НЕНЦ оголосив про початок IV етапу щорічного Всеукраїнського конкурсу „Вчимося заповідувати”.

Метою цього етапу є широке залучення молоді до роботи по збереженню фіторізноманіття в рамках Всеєвропейської Стратегії збереження біологічного і ландшафтного різноманіття та Рамсарської Конвенції, Закону України «Про Червону книгу України» від 07.02.2002 № 3055-III (редакція від 18.11.2012), Закону України «Про рослинний світ» від 09.04.1999 № 591-XIV (редакція від 18.11.2012), Постанови «Про затвердження Положення про Зелену книгу України» від 29.08.2002 № 1286 редакція від 18.09.2009, Наказу «Про затвердження Переліку рідкісних і таких, що перебувають під загрозою зникнення та типових природних рослинних угруповань, які підлягають охороні і заносяться до Зеленої книги України» від 16.10.2009 № 545.

Завданням IV етапу конкурсу є виявлення та дослідження угруповань рідкісних, регіонально рідкісних, зникаючих рослин, в межах певного регіону з подальшою фотофіксацією, кількісним аналізом, оцінкою їх стану та організацією заходів по заповіданню і збереженню.

Виконання завдань конкурсу пропонуємо здійснювати під час проведення еколого-краєзнавчих експедицій, походів, тематичних екскурсій рідним краєм, що й покладено в основу роботи гуртків екологічного профілю.

Під час експедицій діти прокладають цікаві маршрути, вивчають біологічні особливості видів місцевої флори і фауни, знайомляться з природними об'єктами, оформлюють фоторепортажі тощо.

На сьогодні така форма екологічної освіти в природі, як проведення екологічних експедицій, є невід'ємною частиною навчально-виховного процесу майже усіх позашкільних навчальних закладів. Гармонійне поєднання теоретичного матеріалу з практичними дослідженнями має великий вплив на формування національної свідомості дітей та молоді. До того ж участь в експедиціях допомагає юннатам не тільки краще пізнати природу свого краю, усвідомити особисту відповідальність за її майбутнє, а й проводити змістовні дослідження природних компонентів з подальшим оформленням звітних матеріалів по участі в масових обласних та Всеукраїнських проектах, конкурсах, акціях екологічного та природоохоронного спрямування. Про їх зміст та завдання можна дізнатися на сайті НЕНЦ (nenc.go.ua).

Особливу увагу пропонуємо звернути на Всеукраїнський юнацький фестиваль «В об'єктиві натураліста», що щороку має тематичну спрямованість та акцентує увагу молоді на екологічних проблемах в Україні.

Під час навчання в гуртках екологічного профілю юннати знайомляться з історією охорони природи в Україні, піонерами природоохоронного руху та видатними діячами охорони природи в Україні, діяльністю Міністерства екології та природних ресурсів, з роботою найвідоміших в Україні і за кордоном громадських екологічних організацій України, їх діяльністю і здобутками.

При вивченні теми «Історія охорони природи в Україні» пропонуємо провести еколого-краєзнавчі експедиції з метою збирання матеріалів про історію охорони природи рідного краю, видатних діячів та активістів екологічного та природоохоронного руху в регіоні та оформити куточок або кімнату охорони природи в закладі.

Особливими мають стати заняття, присвячені розкриттю історичних традицій заповідання природи в Україні. Поява перших заповідних територій на українських теренах („празаповідні” гаї „засічні”, „водоохоронні” та „корабельні” ліси, мисливські заказники, монастирські заповідні ліси тощо) ілюструють потреби наших пращурів в збереженні природного довкілля.

Нині відбувається активний процес дослідження наукової спадщини вчених, чії імена були безпідставно забуті, визначається їхнє місце в екології і природоохоронній діяльності свого часу.

У контексті розбудови громадянського суспільства слід акцентувати увагу вихованців, що створення заповідних територій обумовлено як науковими дослідженнями, так і громадськими ініціативами.

Зразком громадянської ініціативи у заповіданні природи є діяльність Хортицького товариства по охороні природи острова та його округи – Великого Лугу – Запорожжя.

Саме завдяки спільним зусиллям державних структур та громадськості у 1920-х роках вдалося досягти найбільшого піднесення у природно-заповідній діяльності. Територія України поділялася на чотири інспектури з охорони пам'яток культури і природи, за короткий час вдалося зробити облік цінних ділянок природи, вартих заповідання.

У 1921 році організовані перші заповідники (Асканія – Нова та „Конча – Заспа”). У 1923 році розпочато організацію Державного лісостепового заповідника імені Т.Г. Шевченка в районі могили поета та Канівських геологічних дислокацій. До розробки концепції заповідника залучалися відомі фахівці: геолог В.В. Різниченко, археолог академік М.Ф. Біляшівський, зоолог професор М.В. Шарлемань, метеоролог професор М.І. Данилевський, ботанік професор Я.Х. Лепченко, астроном академік Б.І. Срезневський, літературознавець академік С.О. Єфремов. Це була *суто українська модель комплексного заповідання природи*, яка на той час, зважаючи на важкі економічні умови, не могла реалізуватися.

Слід підкреслити світове значення екологічних досліджень, започаткованих в українських заповідниках в кінці 1920-х років.

Значний досвід наукової роботи накопичив заповідник „Конча – Заспа” під керівництвом професора М. Шарлеманя. Тут працювала рибна станція, бібліотека, музей природи. Про його роботу доповідалося на Міжнародних конгресах з охорони природи (Люксембург 1925, Брюссель 1928). Вийшов збірник наукових праць та закордонні публікації. Найбільше уваги науковці приділяли заповіднику Асканія-Нова. З часу його заснування (1898 р.) і до кінця 1920-х років лише бібліографія наукових праць (в тому числі і закордонних) налічувала більше 300 позицій. В основу науково-дослідної роботи заповідника було покладено комплексне (екологічне) вивчення степу. Працювали степова, зоотехнічна і фітотехнічна наукові станції.

Найважливішим науковим досягненням світового рівня стали екологічні дослідження, започатковані у Степовому інституті - заповіднику „Чаплі”(Асканія – Нова) під керівництвом професора В.В. Станчинського. В.В. Станчинський став одним із основоположників нового напрямку у біологічній науці — біоценології, яка мала на меті комплексне дослідження біологічних угруповань у їх взаємодії між собою.

Варто зауважити, що функціонування природних заповідників в Україні сприяло збереженню не лише місцевої флори і фауни. Зокрема, у „Кончі-Заспі” охоронялися місця нерестилищ дніпровської риби. Чорноморський та Азово-Сивашський заповідники, що лежали на міграційних шляхах птахів, запобігали знищенню орнітофауни не лише України, але й сусідніх республік та країн. Унікальне значення мали заповідні цілинні степи, що постійно знаходилися в полі зору зарубіжних науковців.

Вагомою причиною згорання природно-заповідної діяльності у 1930-х роках стали масові репресії наукових співробітників, а також ліквідація у 1934 році громадських організацій, що опікувалися заповідниками (Всеукраїнської Спілки Мисливців та Рибалок, Всеукраїнського Археологічного Комітету, Комісії краєзнавства ВУАН, природоохоронних інспектур).

На зламі 1920-1930-х років розпочалися масові репресії природоохоронців за сфабрикованою справою „лісівників”, яких звинувачували у збереженні поміщицьких земель під виглядом заповідників.

У травні 1933 року арештований активний організатор і дослідник заповідників проф. О.А. Яната, а восени — група співробітників Асканії – Нова. Професору В.В. Станчинському інкримінували створення на базі природних заповідників широкої контрреволюційної мережі з метою повалення радянської влади. У сфабрикованих „справах” громадські організації, що підтримували заповідники, розглядалися як легально діючі антирадянські формування.

Розгромивши природничників, держава змогла нав'язати заповідникам невластиві господарські функції. Якщо на кінець 1920-х років в Україні було 9 природних заповідників республіканського підпорядкування, то восени 1939 року їх залишилося тільки 5. Заповідна площа порівняно з 1929 роком зменшилася майже втричі.

Слід зауважити, що нині існуюча мережа природно-заповідних територій склалася, переважно, на основі досліджень та рекомендацій вчених, напрацьованих у 1920 –1930-х роках. Зберігаючи унікальні ділянки української природи, природні заповідники також сприяли збереженню історичної пам'яті шляхом охорони історичних ландшафтів, пам'яток історії, що знаходилися на їх території (Княжа гора, Скіфське городище на території Середньодніпровського заповідника; дуб Шевченка, сосна Гоголя у заповіднику імені М. Максимовича, скіфські кургани у степових заповідниках тощо).

Особливе місце при вивченні теми «Історія охорони природи в Україні» має займати робота з історичними документами, на яких вихованці вчать порівнювати, зіставляти, аналізувати. Така робота навчить самостійно здобувати знання, на основі яких формується особистісна система цінностей. Долучення юних екологів до історичного процесу гартуватиме гордість за свій народ, а отже, формуватиме патріотичну особистість.

Осягнення наукової спадщини буде повноцінним лише за активного навчання, яке можна зреалізувати через застосування особистісно орієнтованого підходу в навчанні, проблемно-пошукового методу, використання проектної технології тощо.

При вивченні тем («Природно-географічні особливості рідного краю», «Природні ресурси України») варто зробити акцент на інформації, що стосується своєї місцевості: стан земельних і водних ресурсів, різноманіття рослинного і тваринного світу, лісового фонду тощо та пов'язувати її з екскурсіями (пізнавальні тематичні екскурсії в поле, в ліс, на луки, на берег озера чи річки), які збагачують духовне життя вихованців, стимулюють бажання більше побачити і пізнати, більше зробити для збереження природи рідного краю.

Міжпредметні зв'язки займають чільне місце у вивченні екології. Вихованці, які здобувають знання у зв'язку з літературою, живописом, музичними творами мислять і висловлюються образно, глибше відчувають красу природи. Зв'язок викладання екології з художніми творами розвиває інтелектуальну й емоційну сферу особистості, полегшує засвоєння знань.

У літературі проблема гармонійного взаємозв'язку природи й людини має давню традицію. Так, вона відбилася в українському фольклорі, багатьох пам'ятках давньої літератури, в тому числі «Слові о полку Ігоревім», творах Г.Сковороди, Г.Квітки-Основ'яненка, Т.Шевченка, Марка Вовчка, М.Кропивницького, І.Франка, Лесі Українки, М.Коцюбинського та багатьох інших.

Особливе місце відводиться творам Тараса Шевченка. Вивчаючи біологію рослин і тварин, бажано використовувати низку поетичних творів Кобзаря. Поет називав рослинність «зеленою ризою матінки-природи». Недаремно у творах Шевченка згадується понад 80 видів рослин. Найчастіше згадується верба, тополя, явір, ясен. У своїх творах поет не раз згадує рожу, лілею, ряс і сон-траву, любисток і м'яту тощо.

Найулюбленішим деревом поета, мабуть, була верба, яка зустрічається у віршах понад 40 разів. Верба – символ України. Тож не міг розлучитися з вербами Тарас і в 1850 році привіз із собою на заслання вербову гілочку, з якою виросло вербове дерево, назване вербою Тараса. З живців її насаджено цілий вербовий гай, що шумить серед пісків. Близько 200 вербичок з неї виростив сам поет. А ще викопав криницю, щоб свій гай поливати.

Нині на території парку «Пам'ять родоводу» Національного еколого-натуралістичного центру зростає верба Т.Шевченка, привезена з далекого Каспію у 1972 році.

В українській флорі дуб – найдовговічніша рослина. Кілька зелених велетнів пов'язані з іменами Григорія Сководи, Лесі Українки, Івана Франка, а найбільше – Тараса Шевченка. Дуб, під яким Тарас спілкувався з селянами, вам покажуть і в Звенигородці, і в селі Мар'янському, і в Пирятині.

Дуб Тараса є окрасою екологічної стежки Національного еколого-натуралістичного центру, яка проходить через Березовий гай. За переказами очевидців, під цим деревом відпочивав і малював поет в 1860 році, коли наймав квартиру в будиночку по вулиці Вишгородській.

Вік дуба понад 250 років, а його могутня крона охоплює площу 140 кв. м.

Саджанці, вирощені з цього дуба, прижилися в багатьох садах і парках України і світу. На прохання українців із діаспори 1993 року сіянці дуба відправлено до США.

На заняттях гуртків також доцільно використовувати такі елементи національної культури як народні перекази, легенди, оповіді, загадки, пісні, думи, прислів'я та прикмети про рослини – символи України: вербу, калину, тополя, барвінок, чорнобривці та про тварин і птахів, що здавна пов'язані з сільським укладом: ластівкою, лелекою, зозулею тощо.

Особливу увагу радимо звернути на календар народних свят: день Святого Миколая, Різдво, Великдень, Трійцю, День українського козацтва – 14 жовтня, що формують духовну єдність поколінь, бажання самовіддано розбудувати Україну як суверенну, незалежну, демократичну, правову, соціальну державу, забезпечувати її національну та екологічну безпеку.

Сільськогосподарський профіль

Гуртки сільськогосподарського профілю (юні рослинники, овочівники, агрохіміки, бджолярі, кролівники тощо) відіграють значну роль у вихованні патріотизму підрастаючого покоління, адже, виховують в людині любов до рідної землі, до мальовничої української природи, почуття любові до своєї Батьківщини, шанобливе ставлення до навколишнього середовища, почуття громадянської і соціальної відповідальності, бажання поліпшувати умови життя на рідній землі.

Шляхами реалізації завдань патріотичного виховання в процесі проведення занять гуртків цього профілю мають стати:

1. Добір фактичного матеріалу виховної спрямованості, який використовується на заняттях, й посилення його українознавчої спрямованості. Так, характеризуючи сільськогосподарські рослини доречно звернути увагу саме на українські сорти, українських агрономів і селекціонерів.

2. Реалізація принципу національної спрямованості гуртків сільськогосподарського профілю, який передбачає формування в молоді національної свідомості, прищеплення шанобливого ставлення до рідної землі, виховання таких рис українців: як чуйність, працелюбність, допомога та підтримка. Пам'ятати про те, що наша земля - земля наших предків. Проведення практичних робіт на навчально-дослідних земельних ділянках дасть змогу молоді практично вивчати особливості господарства рідного краю.

3. Проведення масових заходів із використанням української символіки. Реалізація цього завдання може відбуватися шляхом проведення різноманітних виставок, свят, зльотів, зборів, екскурсій, практичних робіт, конкурсів, флешмобів.

4. Формування у вихованців уявлень про наукові досягнення України в галузі сільського господарства. Цей напрям виховної роботи пропонуємо реалізовувати в процесі знайомства молоді з результатами діяльності Бащенко М.І., Пустовойта В.С., О.О. Ізмайльського, А. Є. Зайкевича, О. І. Душечкіна, Кириченка Ф.Г., Ремесла В.М. і Рубцова Л.І., Л. П. Симиренка.

Знання різноманіття видів і сортів рослин народної селекції та українських селекціонерів збагачує духовно, розвиває почуття патріотизму, гордості за свій народ. Цьому сприятиме проведення таких заходів:

- екскурсії до сільськогосподарських музеїв, Музею хліба, науково-дослідних установ;
- проведення дослідницької роботи на навчально-дослідних земельних ділянках;
- проведення свята врожаю;
- оформлення стінгазет в українському стилі;
- проведення різноманітних виставок, присвячених сільськогосподарським дарам

України;

- організація волонтерської допомоги у вигляді сільськогосподарської продукції для бійців АТО.

Важливим аспектом діяльності юних садівників має стати пошукова робота з виявлення у своїй місцевості плодкових дерев-пам'яток природи, «панських», монастирських, хутірських садів, проведення їх картування, визначення породного і сортового складу, опису їх господарські цінності. При потребі юннати мають провести обрізку, формування крони, омолодження, лікування розломів крони, цементування дупел, підживлення органічними та

мінеральними добривами, перекопати ґрунт під кроною, обгородити. Юні садівники можуть заготовляти живці та проводити перещеплення з метою збереження аборигенних сортів, а також опрацьовувати літературні джерела та архівні матеріали про стан садівництва у своїй місцевості в давні часи, проводити науково-практичні конференції.

Пошукова робота юних овочівників, рослинників, генетиків-селекціонерів має зосередитись на дослідженні сортів і форм овочевих культур вітчизняної селекції, добре адаптованих до місцевих умов, стійких до шкочинних хвороб та шкідників, генетично стабільних та високоврожайних для поповнення колекційного відділку навчально-дослідної земельної ділянки; юннати збирають насіння та посадковий матеріал місцевих сортів, описують, фотографують і визначають рідкісні малопоширені рослини, вивчають різновиди рідкісних малопоширених рослин, нові екологічно-безпечні технології вирощування сільськогосподарської продукції та народні біологічні засоби захисту рослин.

Над дослідженням розвитку тваринницької галузі певного регіону: напрями галузі, типи господарств (присадибні, дрібні фермерські, великі комплекси) та історія їх створення, види та породи тварин працюють гуртки юних тваринників, кролівників, птахівників. У процесі пошукової та науково-дослідницької роботи вихованці вивчають історію виникнення місцевих порід тварин, організацію роботи сучасних тваринницьких господарств, їх досвід роботи, складають каталог аборигенних і сучасних порід сільськогосподарських тварин та птиці, проводять моніторинг чисельності того чи іншого виду, визначають домінуючий напрямок тваринництва в регіоні.

Гуртки юних бджолярів проводять дослідження історії розвитку бджільництва певного регіону України, вивчають біографії вчених і практиків, їх внесок у розвиток галузі, традиції використання різних систем вуликів у даній місцевості, на які складають характеристики (будова, розміри, принципи використання), кормову базу бджільництва, різноманіття продуктів бджільництва, а також їх застосування. Вихованці записують байки, вірші, загадки, прислів'я, казки, повір'я, прикмети (на основі яких складають народний календар пасічника), традиційні кулінарні рецепти приготування страв, напоїв, народних лікарських засобів з використанням продуктів бджільництва. Результатом пошукової роботи має стати фотоальбом медоносних рослин даної місцевості, записи усної народної творчості, народний календар пасічника.

Результатом патріотичного виховання має бути прояв особистістю любові до свого народу, поваги до українських традицій, відчуття своєї належності до України, усвідомлення спільності власної долі з долею Батьківщини.

Видатні постаті українських вчених, патріотично спрямованих, що уміють переборювати життєві труднощі і йдуть до власної мети, стають зразком для вироблення у юннатів власних життєвих стратегій.

Левко Платонович Симиренко заклав наріжний камінь у фундамент наукового сортознавства плодкових рослин, став фундатором нового виробничо-біологічного напрямку в сучасній помології. Вчений започаткував глибоке наукове дослідження та випробування в умовах України найцінніших сортів плодкових культур. Більшість з них донині є окрасою вітчизняного садівництва. Широкому загалу садівників світу Левко Платонович відомий як вчений, який дав путівку в життя одному з кращих українських сортів яблуні, названому Ренетом Симиренка.

Упродовж життя Л.П. Симиренко опублікував близько 100 наукових праць. Серед них три томи «Помології», які витримали два видання і стали окрасою української садівничої науки. Обсяг написаного цим видатним ученим виходить за межі фізичних можливостей однієї людини. Така праця сьогодні є непосильною навіть для численних наукових колективів.

Михайло Іванович Бащенко, академік Національної академії аграрних наук України, доктор сільськогосподарських наук, професор, заслужений працівник сільського господарства України. Наукові розробки М. І. Бащенка спрямовані на вирішення проблем підвищення ефективності селекції молочної, молочно-м'ясної та м'ясної худоби. Ним теоретично обґрунтована, розроблена і реалізована у Черкаському регіональному центрі наукова концепція системи селекції у скотарстві. У результаті впровадження створено високопродуктивний черкаський заводський тип худоби, що є складовою частиною структури української червоно-рябої молочної породи, а також селекційні стада центрально-

східного типу української чорно-рябої молочної породи, сформована селекційна база спеціалізованого м'ясного скотарства);

Гришко Микола Миколайович (1901–1964), доктор с.-г. наук (1936), академік АН УРСР (1939), видатний ботанік, плідно займався генетикою, селекцією, інтродукцією й акліматизацією рослин, створив Ботанічний сад АН – наукову установу з великою колекцією рослин з усього світу).

Рубцов Леонід Іванович (ландшафтний архітектор, дендролог і селекціонер, колишній завідувач відділу дендрології і паркознавства Національного ботанічного саду імені Миколи Гришка НАН України, автор проекту і керівник будівництва Саду бузків Національного ботанічного саду імені Миколи Гришка НАН України).

Ремесло Василь Миколайович (український вчений в галузі селекції та насінництва пшениці, доктор сільськогосподарських наук. Великою заслугою вченого є розробка та впровадження в селекційну практику методу отримання високоврожайних сортів озимої пшениці з підвищеною стійкістю до екстремальних умов. Шедевром світової селекції є сорт «Миронівська-808», а всього ним створено і районовано 20 сортів озимої пшениці).

Кириченко Федір Григорович (український селекціонер, академік Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук і лісівництва. Під керівництвом і за його участю виведено 5 високоврожайних зимостійких і засухостійких сортів озимої м'якої пшениці степового еко типу. Ф. Г. Кириченко, вперше в історії степового землеробства, створив озиму тверду пшеницю (сорті Мічурінка, Новомічурінка та Одеська ювілейна).

Значну роль у вихованні патріотизму підростаючого покоління. відіграють гуртки *юних квітників*. Значна увага на заняттях гуртків «Флористика», «Квітничарі-аранжувальники», «Флористика та фітодизайн інтер'єру» має приділятися формуванню в юннатів національної самосвідомості, гордості за свою Батьківщину, почуття поваги до інших народів. Так, під час вивчення теми «Історія флористики», слід акцентувати увагу вихованців на флористиці - як стародавньому виді декоративно-прикладного мистецтва, провести аналогію між фітоморфними мотивами у народному мистецтві та орнаментах вишивки.

Акцент у виховній роботі слід перенести на засвоєння юннатами народних традицій, сутності українських обрядів, народних свят, легенд, переказів, звичаїв тощо.

Під час занять гуртків юних квітників доцільно використовувати такі елементи національної культури як народні перекази, легенди, оповіді, загадки, пісні, які дійшли до нас із сивої давнини.

Під час вивчення теми «Українська символіка у флористиці» слід ознайомити вихованців із символікою квітів і рослин, фітоморфними мотивами у народному мистецтві, традиціями українського народу, обрядами та звичаями, пов'язаними з рослинами та їх відображенням у флористиці. Вихованці мають скласти календар народних свят та обрядів, порівнювати традиції та символіку квітів в Україні та в інших країнах.

На практичних заняттях юні квітничарі знайомляться з вітчизняними майстрами – флористами та їх творчістю, застосовують отримані знання та вміння для виготовлення українського віночка та оберегів; композицій до національних свят та урочистостей; виготовлення «Родинних оберегів» та оберегів для воїнів АТО.

На заняттях гуртків «Квітничарі», «Юні квітничарі», «Ландшафтний дизайн» тощо рекомендовано обов'язкове ознайомлення вихованців з традиційними українськими квітами, деревами, кущами, представниками місцевої флори, занесених до Червоної книги України. Слід звернути увагу на економічні основи квітничарства, сучасні досягнення науки та виробництва у виведенні нових сортів та агротехніці вирощування квітів. Слід в наочній формі ознайомити гуртківців з найпоширенішими видами квітково-декоративних рослин, поширеними в різних куточках нашої країни.

Варто залучити вихованців до підготовки рефератів та повідомлень про українських квітничарів, ботаніків, селекціонерів, їх здобутки.

Доцільним є проведення Свята квітів національної та патріотичної тематики.

Варто максимально використовувати виховний потенціал гурткової роботи через організацію активних форм навчальної діяльності: практичних робіт, проектну діяльність, організацію конкурсів, виставок, екскурсій до етнографічних, краєзнавчих музеїв, на виставки народного декоративно-прикладного мистецтва, ботанічних садів, музеїв.

Виховання громадянськості й патріотизму вихованців *гуртків юних лісівників* виявляється через любов до своєї країни, відданість їй, в усвідомленому бажанні та готовності брати участь в реалізації Державної цільової програми «Ліси України», відтворенні площі високопродуктивних стійких насаджень, посиленні природоохоронного потенціалу лісів та збереженні біологічного різноманіття лісових екосистем, розгортанні дослідницько-експериментальної роботи в сфері лісового господарства.

Залучення вихованців до благоустрою парків, садів, скверів, бульварів, створення нових об'єктів зеленого будівництва, оволодіння сучасними технологіями вирощування лісових культур є вагомим внеском молоді в забезпечення екологічно збалансованого природокористування, пом'якшення наслідків зміни клімату.

Прикладом для формування у молоді національно-патріотичних почуттів є життя і діяльність видатних вчених-лісівників.

Георгій Миколайович Висоцький (1865р.-1940р.), видатний український вчений у галузі лісівництва, ґрунтознавства, геоботаніки, фізичної географії і гідрології, академік ВАСГНІЛ і АН УРСР, основоположник науки про ліс і лісову дослідницьку справу. Автор понад 200 наукових праць. Учений вивчав вплив лісу на водний режим місцевості, заклав основи ґрунтової гідрології посушливих районів, розробив теорію трансгресивної ролі лісів, класифікацію дібров; заслужено визнаний корифеєм степового лісорозведення. Велике значення мають розроблені Г. М. Висоцьким для степових умов деревно-чагарниковий і деревно-тіньовий типи лісових насаджень. Г. М. Висоцький очолював Бюро з лісової дослідної справи при Всеукраїнському управлінні лісами (ВУПЛ) – центрі лісівництва в Україні. Під його керівництвом лісова справа в Україні набула широких масштабів. Поновлювалися та розширювалися науково-дослідні роботи на найстаріших дослідних станціях – Маріупольській та Дарницькій, розгорталися дослідні роботи на Тростянецькій лісовій дослідній станції, де розпочали дослідження вологообігу у лісі. З ім'ям Висоцького пов'язана ідея створення в Олешківських пісках дослідницької станції (нині Степовий філіал УкрНДІЛГА). За пропозицією вченого був створений Український науково-дослідний інститут лісового господарства (УкрНДІЛГ). Г. М. Висоцькому також належить створення 6 метеорологічних станцій.

Науковий доробок вченого можна назвати ґрунтово-лісогідролого-екологічним, а в прикладному плані – лісомеліоративним, природоперетворювальним. Учений переходить до більш загальних, географічно широких, грандіозних ідей перетворення середовища за допомогою лісу. Всі роботи з лісівництва, ботаніки, гідрології, метеорології, педозоології набувають чіткої геоекологічної спрямованості. У своїх останніх працях Г.М. Висоцький виступає не тільки як гідролог, лісівник, ґрунтознавець, але як мислитель-географ, який захищає державні інтереси. Він пише про всі ліси країни, які разом справляють гігантський вплив на режим і водність річок, суворість клімату, сталість землеробства, життя біосфери і суспільства.

ПОГРЕБНЯК Петро Степанович - відомий український вчений-лісівник та ґрунтознавець, віце-президент АН УРСР, академік АН УРСР. (1900-1976). П.С.Погребняк – вчений із світовим ім'ям, був засновником теорії порівняльної екології рослин, що широко застосовувалася у лісовому господарстві України та всього СРСР, а також ряду зарубіжних країн. Він створив українську типологічну наукову школу у лісівництві і був засновником еколого-лісового напрямку у лісівництві. Йому належить фундаментальна праця “Основи лесной типологии” (К., 1955, 456 с.).

Погребняк — вчений зі світовим ім'ям. Наукові дослідження в галузі лісівництва, лісового ґрунтознавства, екології рослин, що широко застосовувалася у лісовому господарстві, та заліснення пісків. Один із основоположників порівняльної фітоєкології. Обґрунтував питання про походження степів за рахунок ценологічного фактора. Створив вчення про природну родючість лісових ґрунтів; удосконалив лісову типологію. Створив українську типологічну наукову школу у лісівництві і був засновником еколого-лісового напрямку. Досліджував

закономірності обміну речовин і енергії між компонентами ландшафту. Розробив ряд способів лісорозведення.

Погребняк проводив значну науково-організаційну та громадську діяльність. Він брав участь у розробці нових методів заліснення нижньодніпровських пісків.

П.С.Погребняк проводив значну науково-організаційну та громадську діяльність. Він брав участь у розробці нових методів заліснення нижньодніпровських пісків. Він був одним із ініціаторів створення Українського товариства охорони природи, яке очолював протягом 1950-1962 рр. Він був головою Комітету наукової термінології АН УРСР, членом регіональної комісії АН СРСР та АН УРСР з розвитку продуктивних сил західних областей України, членом багатьох рад і комісій.

Генсірук Степан Антонович -- видатний український вчений в галузі лі- сівництва, екології лісів, регіонального природокористування та лісової економіки, доктор сільськогосподарських наук, академік Лісівничої академії наук України, лауреат Державної премії України і лауреат Міжнародної премії та золотої медалі IUFRO в галузі лісівничої науки. (1923 р.). У 1949 році закінчив лісгосподарський факультет Львівського сільськогосподарського інституту, а одночасно й Львівську консерваторію (клас професора Соломії Крушельницької), обидва навчальні заклади з відзнакою. У лютому 1949 року на Міжнародному Конкурсі вокалістів у Москві одержав перше місце серед тенорів і рекомендацію журі конкурсу відрядити талановитого співака до вокальної Мекки світу – Італії на подальше навчання співу. Однак на радянських чиновників віртуозний виступ Степана і рекомендація журі враження не справили. Поїздка не відбулася: Степана Генсірука вважали сином куркуля. Україну, Європу, світ позбавили насолоди почути високе вокальне мистецтво. Навзамін вщерть сповнилось життя любов'ю до лісу. Живого, мінливого, трепетного і... беззахисного перед споживацькою байдужістю. На захист лісу став Степан Генсірук – учений, патріот України, цілеспрямована і мужня людина. Степан Антонович гармонійно поєднав в собі кращі риси вченого-лісівника і талановитого вокаліста.

Варто зауважити, що для українців особливо характерний тісний зв'язок з лісом, що допомагало людям переживати кризові моменти історії. В сучасних умовах посилилась роль лісу в знятті емоційної перенасиченості мешканців сучасного мегаполісу.

Як символ здоров'я, ліс лікує не тільки фізичне і психічне здоров'я, але є яскравим доказом існуючої в світобудові розвиваючої гармонії у взаємовідносинах живого-неживого, органічного-неорганічного, земного і космічного. Особливе місце належить художнім символам. Дерево виступає вищим природним символом динамічного росту і сезонного вмирання та регенерації, є в свідомості багатьох народів Деревом Життя.

Ліс постає в художній творчості як храм гармонії і краси, який надихає на творчість, як символ здоров'я і довголіття планети і суспільства.

Краса, могутність і неповторність лісу відображені в творах усної народної творчості, в творах живопису, в музиці, митці черпали в лісі не тільки настрої, роздуми, але і фарби, звуки, мелодії. Ліс має залишитися вічним елементом загальнолюдської мозаїки потреб, інтересів і цінностей поряд з морем, горами, степом.

Національно–патріотичне виховання засобами музейної педагогіки

Справжнім центром національного, патріотичного та трудового виховання підрастаючого покоління, осередком з питань пропаганди економного і бережливого ставлення до хліба, прищеплення поваги до праці хлібороба стали Музеї Хліба. Мета Музеїв – не тільки подання інформаційних відомостей про хліб, як продукт харчування, його вирощування та випікання, а насамперед:

- виховання любові до рідної землі, родини, свого народу, Батьківщини;
- формування національної свідомості;
- культивування кращих рис української ментальності: працелюбності, індивідуальної свободи, глибокого зв'язку з природою та ін.;
- виховання бережливого ставлення до національного багатства країни: мови, культури, традицій;
- формування готовності до творчої праці на благо людей, подвигу в ім'я процвітання держави;
- формування відповідальності за долю Батьківщини;

- виховання громадянського обов'язку перед країною, суспільством;
- вироблення етики міжнаціональних стосунків.

Слід зазначити, що Україна – держава з давньою і багатою культурою хліборобства. Зерно тут почали вирощувати ще з часів неоліту – VI-IV тисячоліття до н. е. Цікавий факт – хліборобство вважається розвиненим тоді, коли вирощується три види злаків. Але на нивах ранньотрипільських селищ їх вирощували вже більше десяти. Українське селянство вміло і ростити хліб, і випікати смачні паляниці, мало для цього і родючі землі. Для українців хліб не лише матеріальна річ, це – святиня, предмет обожнювання, оберіг, жертвна страва або й саме божество чи втілення божественної сили. Його цілують, ним присягають, скріплюють договір, з ним пов'язують добробут і навіть саме життя, адже слова «жити» й «жито» в українській мові мають один корінь.

Також варто звернути увагу на те, що хліб українці і досі називають «святим», «божим даром», «батьком», «годувальником», «головою», «розпорядником». Про нього наш народ склав багато приказок і прислів'їв: «Хліб на столі – Бог у хаті», «Не ми хліб носимо, а хліб нас», «Хліб житній – батько рідний», «Хліб – батько, вода – мати, з хлібом і стіл – престіл, і хата – багата», «З хлібом і пісня миліша, і хата тепліша», «Що не їж, а хліба хочеться», «Хліба вкрай, то й під вербою – рай», «Без хліба шматка і рибка бридка» – їх безліч. А скільки пісень, віршів, поем... А *Вадим Мицик* – директор Тальнівського музею історії хліборобства (Черкаська обл.), член Асоціації дослідників голодоморів в Україні написав навіть «Молитву до хліба»:

*«...Хлібе святий! Поєднай і укріпи
Для добра, честі і слави
В ім'я рідної України
І народу нашого сердешного...»*

Також у рамках проектної діяльності, дітям можна запропонувати різні теми проектів, наприклад «Цінність хліба в українській народній культурі». Або написати нарис на тему «Як наші предки ставились до хліба?», «Українська святково-обрядова випічка».

Висвітлюючи теми, пов'язані з відновленням історичної пам'яті, особливого наголосу потребують відомості про обрядовий хліб українців. Українці надзвичайно пишаються величезною різноманітністю асортименту хлібобулочних виробів. Основні з них такі: коровай, дивень, калач, лежень, криж, перепієць, шишки, ярільський хліб, книш, корж, колобок, перепічка, калита, вареники, пампушки, галушки тощо.

Тут педагогові доречно перейти з методу розповіді на метод бесіди з елементами діалогу. Метод бесіди цінується за його рухливість та гнучкість. Бесіда вчить колективного пошуку істини, допомагає формувати переконання, дає змогу яскравіше виявитись індивідуальності дитини, розвиває критичність, самостійність, уміння доводити, переконувати.

Можна використовувати такі прийоми вдосконалення бесіди:

- залучення дітей до відповідей на доступні для них запитання;
- залучення до постановки запитань самих дітей;
- використання цікавинок.

Запитання до вихованців слід ставити таким чином, щоб вони активізували мислення, спонукали до відповіді.

Наприклад: «Які хлібні вироби ви знаєте крім Великодніх, весільних та пошанувальних короваїв?»

Використання різних цікавинок дає можливість педагогу провести жваву, насичену інформаційним матеріалом, логічну, цікаву для дітей бесіду.

Наприклад, цікавий факт – у дуже давні часи для приготування тіста, окрім борошна, цукру, яєць, масла, сметани, хмелю чи, пізніше, – дріжджів, маку і меду, використовували запашні лікарські та вітамінні рослини.

Або інший цікавий факт про їжу, яку брали в дорогу чумаки. Щоб не везти зайвого вантажу, вони робили ось що. Вдома варили пшоняну кашу, додавали у неї спеції, після того викладали на дощечку тонким шаром і ставили сушитись у піч. Потім висушену кашу різали на дрібні шматки-сухарі. В дорозі ж – кип'ятили у казані воду, кидали в неї сухарі і отримували куліш. Куліш їли з мисок, випечених із пшеничного борошна. А коли цей посуд розмокав від рідкої їжі – з'їдали і його. Виготовлений із тіста посуд міг зберігатись близько року, тому був зручним у довгій дорозі.

Одним із шляхів поліпшення розвивального потенціалу пояснювальної бесіди є використання словосполучень типу: згадайте, ви звичайно знаєте, ви бачили...

Наприклад: Ви звичайно знаєте, що одним із старовинних різдвяних оберегів є дідух. Свої витoki він бере з дуже давніх дохристиянських часів історії культури України. Дідух — це дідівський дух, чи дух дідів, тобто дух всіх попередників роду. Цей давній обряд засвідчує те, з якою великою шанобою й повагою ставилися пращури до свого родоводу. Вирощені своїми руками колосся злакових культур наділялися особливою силою. Згідно з традицією, дідух – це перший або останній зібраний сніп. Вважається, що дідух – символ родоначальника роду, це місце перебування духів дідів-прадідів і покровителів будинку. Підготовлений для дідуха сніп зберігали високо на горищі, щоб його не об'їли миші. Там він чекав свого часу. У грудні, коли роботи по господарству менше, приступали до безпосереднього плетіння дідуха. Дідух має кілька назв: дідочок, дідо, сніп-рай, колядник, коляда, рай-дідух. Великий і сонячний, прикрашений стрічками сніп із сухоцвітів жита, пшениці, вівса або льону. Дідух повинен мати вгорі «голову» і 12 сторін, гілок. Кількість колосків у кожному пучку (гілці) повинна бути кратна семи, оскільки дідух символізує сім колін роду. Вважалося, що в Святий вечір, з настанням сутінок, духи предків приходять до своїх родичів. Саме в цей день господар будинку урочисто заносив до хати дідуха, зі словами: «Дідух до хати – біда з хати». Потім, сховавшись за дідух, він питав присутніх дітей: «Бачите мене, діти?» Вони хором відповідали: «Ні, не бачимо!» Після чого господар каже: «Дай Бог, щоб і на наступний рік не видно було світла за копицями і снопами!»

Дідух ставили на найпочеснішому місці – на покуті (біля ікон) або на святковий стіл. До тих пір, поки дідух стоїть у домі, суворо заборонялося виконувати будь-яку роботу. Винятком був лише догляд за домашньою худобою. З оселі навіть виносили віники, щоб не було спокуси підмести в будинку.

Дідух був обов'язковою новорічною прикрасою кожної української оселі і в той час заміняв новорічну ялинку. Він приносив у сім'ю святковий настрій та затишок, мир і злагоду, символізував добрий урожай і достаток у домі. Радують той факт, що з кожним роком все більше людей прагнуть відновлювати традиції наших предків.

У процесі викладення інформаційного матеріалу, слід звернути особливу увагу молоді на таку трагічну подію в історії України як Голодомор 1932-1933 рр. -- найжорстокіший злочин комуністичного режиму проти українського народу. Ця спланована проти українського селянства акція повинна була зруйнувати незалежні господарства, унеможливити протистояння радянській владі. «Голод запланувала Москва для знищення українського селянства як національного бастиону. Українських селян знищили не тому, що вони були селянами, а тому, що вони були УКРАЇНЦЯМИ», — писав американський професор Роберт Конквест. Особливого наголосу потребують історичні відомості про те, що Радянська влада не приживалася в Україні. Керівництво СРСР розуміло це, розумів це і Сталін. В листі Кагановичу від 11 серпня 1932 р., вождь писав: «Якщо не візьмемось нині за виправлення становища в Україні, Україну можемо втратити...» Також слід згадати «Закон про п'ять колосків». Від голоду в Україні в більшості своїй вмирили селяни-українці, які любили свою землю, хотіли бути господарями на благодатній у всі часи землі.

Варто звернути увагу на те, що в період радянщини було не прийнято говорити про Голодомор. У ті часи панувала думка, що «... ніякого голодомору взагалі не було, а була посуха на значній території СРСР (а не лише в Україні), в результаті чого у населення були певні проблеми з харчуванням. Кількість загиблих (мільйони) завищена з метою

спекуляції...» Або «вилучення продовольства виправдано тим, що воно дозволило здійснити індустріалізацію, а індустріалізація — перемогти Німеччину у Другій світовій війні...»

За підрахунками дослідників в Україні в період 1932-1933 рр. щодня помирало голодною смертю 2,5 тис. осіб, а щогодини – 1 тис. Голодомор в Україні 1932-33 рр. забрав близько 10 млн людей. Ми завжди повинні пам'ятати про Голодомор!

Україні та українцям є ким і чим пишатися. Педагоги мають ознайомлювати підростаюче покоління з іменами українських вчених-селекціонерів – творців золотого колоса, українців світової слави, щоб молодь усвідомлювала велич українського народу в історії людського існування. Для прикладу згадаємо

Василя Миколайовича Ремесла (1907 – 1983 рр.) – українського вченого в галузі селекції та насінництва пшениці Академіка, член-кореспондента Академії сільськогосподарських наук, доктора сільськогосподарських наук. Великою заслугою вченого є розробка та впровадження в селекційну практику методу отримання високоврожайних сортів озимої пшениці з підвищеною стійкістю до екстремальних умов. Роботи зі створення пластичних зимостійких сортів озимої пшениці значно розширили ареал вирощування цієї культури в нетрадиційних зонах. Сорти озимої пшениці, створені особисто і під його керівництвом, стали значущим фактором підвищення врожайності і валових зборів зерна в колишньому СРСР. Вражає подвиг Василя Миколаєвича. Дорогами Другої Світової війни він пройшов аж до Берліна, пронісши в своєму речовому мішку понад кілограм зерна перспективних гібридів і сортів пшениці. По війні, працюючи на Миронівській дослідно-селекційній станції, за 10 років невтомного пошуку вивів сорти пшениці «Миронівська 264», «Миронівська 808», «Миронівська 10», «Ювілейна» тощо. Шедевром світової селекції є сорт «Миронівська-808», а всього ним створено і районовано 20 сортів озимої пшениці. Автор понад 200 наукових праць, у тому числі 5 монографій. Ряд його праць опубліковано за кордоном.

Василя Яковича Юр'єва (1879 — 1962 рр.) — українського селекціонера, дійсного члена АН УРСР, почесного члена Всесоюзної Академії сільськогосподарських наук. Василь Якович — автор близько 100 праць з питань методики й організації селекції, сортовипробування і насінництва сільськогосподарських культур; вивів багато сортів озимої і ярої пшениці, проса, кукурудзи та інших культур. Співавтор посібника для агрономічних інститутів з селекції й насінництва сільськогосподарських рослин.

Федора Григоровича Кириченка (1904 – 1988)— ученого-селекціонера, академіка ВАСГНІЛ, доктора сільськогосподарських наук. Лауреата урядових нагород та премій, Почесного члена Чехословацької академії сільськогосподарських наук.

У процесі викладення інформаційного матеріалу про українських вчених, селекціонерів особливого наголосу потребують історичні відомості про те, що як наука, селекція почала розвиватися в Україні ще наприкінці 19 ст., що саме на українських землях були створені такі сорти зернових культур, як озима пшениця «Кримка», яра пшениця «Полтавка». У 30-их роках. багато українських селекціонерів загинули від терору НКВС (Б. Паншин, В. Колкунов, Б. Лебединський, І. Войткевич, В. Ракочі, С. Низовий-Кисіль, Д. Дузь-Крятченко, брати Олександр і Олекса Філіповські, І. Шапошників, П. Соляков). Новий занепад селекції спричинила і Друга світова війна.

Особливе місце в музейній педагогіці займає робота з історичними літературними та архівними документами, на яких діти вчать порівнювати, зіставляти, аналізувати. Тому можна їм запропонувати підготувати твір-роздум, твір-мініатюру, або інший творчий матеріал на тему: «Для мене цікавою особистістю є...», «Легендарний хлібороб», «Творча праця хлібороба», «Хвала рукам, що пахнуть хлібом» тощо. Інтелектуальні ігри, дискусії, диспути, фестивалі, конкурси, виставки присвячені шанобливому ставленню до хліба, та хліборобської праці.

Серед них – виховні заходи: «Хліб – осколок сонця на землі», «Хліб наш святий», творчий проект «Хлібом славиться Українська земля», Всеукраїнський конкурс дитячого малюнка «Хліб очима дітей», Всеукраїнський фестиваль «Українська паляниця» тощо. Така робота навчить самостійно здобувати знання, на основі яких формуються певні переконання та особистісна система цінностей, змушує вихованців задуматись над місцем хліба в нашому житті, його роллю та ставленням дітей до нього.

Зараз Україна перебуває у стані війни з російським агресором. Необхідно акцентувати увагу на тому, що патріотизм в нинішній час проявляється не лише в безпосередній борні зі зброєю на Сході України, не тільки в надзвичайних ситуаціях, але є звичайним станом повсякденного життя людини – у щоденній праці, у сумлінному навчанні, у прагненні зробити свою країну кращою, багатшою, міцнішою, щасливішою.

Директор,
доктор педагогічних наук,
професор

В. В. Вербицький